

UOT 34:343.1. Cinayət mühakimə icraatı, s.102-108

VƏFİQ SADIQOV

Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin
İqtisad ekspertizaları şöbəsinin aparıcı eksperti

E-mail: sadiqov.vefiq@justice.gov.az

KAMRAN DÜNYAMALIYEV

Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin
İqtisad ekspertizaları şöbəsinin böyük eksperti

E-mail: dunyamalyev.kamran@justice.gov.az

DOI: <https://doi.org/10.64498/PWYS5004>

AZƏRBAYCAN XALÇASI MƏHKƏMƏ-ƏMTƏƏŞÜNASLIQ EKSPERTİZASININ TƏDQİQAT OBYEKTİ KİMİ

Açar sözlər: məhkəmə-əmtəəşünaslıq ekspertizası, xalça keyfiyyət göstəriciləri, fiziki-mexaniki sınaqlar, saxta və orijinal xalça, xalça sıxlığının ölçülməsi, saxlama şəraiti və şəffaflıq, məmulatın dəyərinin qiymətləndirilməsi.

Keywords: forensic commodity expertise, carpet quality indicators, physical-mechanical tests, fake and genuine carpet, carpet density measurement, storage conditions and transparency, product value assessment.

Anahtar kelimələr: adli uzmanlıq, halı kalite göstergeleri, fiziksel-mekanik testler, sahte ve orijinal halı, halı yoğunluk ölçümü, depolama koşulları ve şeffaflık, ürün değerlemesi.

Ключевые слова: судебная товароведческая экспертиза, показатели качества ковров, физико-механические испытания, поддельные и настоящие ковры, измерение плотности ковров, условия хранения и прозрачность, оценка товара.

A zərbaycan xalq-tətbiqi sənəti və onun bir qolu olan xalçaçılıq xalqın milli mədəniyyəti tarixində özünəməxsus yer tutur.

“Xalça” sənəti xalq sənətlərinin ən geniş yayılmış növü kimi Azərbaycan xalqının məişətində özünəməxsus yer tutmuşdur. Belə ki, müxtəlif naxış elementləri və təsvirlərlə bəzədilən xovlu və xovsuz xalçalar dəyələrin, çadırların, alaçıqların, habelə yaşayış evlərinin və digər binaların divarlarının və döşəmələrinin bəzədilməsində istifadə edilmişdir.

Azərbaycan xalçaları öz texniki xüsusiyyətlərinə görə xovlu və xovsuz olurlar. Xovsuz xalçalar toxuculuq sənətinin ən erkən dövrünə təsadüf edir. Azərbaycan xalça sənəti öz yüksək bədii texniki keyfiyyətinə, xovsuz toxunuşunun müxtəlifliyinə görə fərqlənir. Xovsuz xalçaların, ümumiyyətlə xalça sənətinin yaranmasının əsasını onların ilk sadə nümunələri olan həsir, çətən, buriya təşkil edir. Xovsuz xalçalar öz toxuma üsuluna, kompozisiya quruluşuna, ornament zənginliyinə və rəng koloritinə görə bir-birindən fərqlənən aşağıdakı 8 növə bölünür:

- Palaz;
- Cecim;

- Ladı;
- Kilim;
- Şəddə;
- Vərnə;
- Zili;
- Sumax.

Azərbaycan xalçaları sənət sahəsi kimi coğrafi mövqeyinə, naxış, kompozisiya, rəng həlli və texniki xüsusiyyətlərinə görə şərti olaraq 7 xalçaçılıq məktəbinə bölünür:

1. Quba
2. Bakı yaxud Abşeron
3. Şirvan
4. Gəncə
5. Qazax
6. Qarabağ
7. Təbriz

Xalçaçılıqda istifadə olunan materiallar içərisində əsas yeri yun tutur. Xalçanın xovunu təşkil edən, onun ərş və arğacdən ibarət əsasını əmələ gətirən, rəng və naxış daşıyıcısı yun ipidir. Ona görə də ipin fiziki-texniki xassələri, liflərinin uzunluğu, rəng qəbuletmə qabiliyyəti və növü diqqəti xüsusi cəlb edir.

Yun iplər əsasən 3 növə ayrılır:

- zərif,
- qaba,
- yarımqaba

Merinos qoyununun yununda hazırlanan liflərin diametri 15-25 mikron olduqda zərif yun, liflərinin diametri 25-35 mikron və daha çox olan qaba və yarımqaba yun hesab olunur. Zərif yunların liflərinin hər santimetrində 12-15, yarımqaba yunların liflərində 7-8, qaba yunların liflərində isə 6 və daha az buruq olur. Liflərdə olan təbii buruqların və qıvrımların sayca çoxluğu nazikliyə və yumşaqlığa səbəb olur.

Azərbaycanda olan Mazex, Qarabağ, Makı və Bazex növlü qoyunların yunları xalçaçılıq sənəti üçün əlverişli hesab edilir. Məlum olduğu kimi, qoyunun cinsi, yaşadığı iqlim şəraiti, yediyi otun tərkibi yunun fiziki-texniki xassələrini və keyfiyyətini müəyyənləşdirir. Bundan əlavə, yunun hansı zaman, yəni yazda və ya payızda qırılması da onun liflərinin uzunluğuna, şəffaflıq və təmizliyinə, boyaq qəbuletmə qabiliyyətinə təsir göstərir. Yazda qırılmış yunun lifləri uzun, rəngi isə şəffaf olmaqla boyağı yaxşı qəbul edir. Bunların lifləri 3-45 qrama qədər ağırlığa dözə bilər. 15 qramdan az ağırlığa dözməyən liflərə az davamlı liflər deyilir. Lifli materiallar içərisində rütubət qəbuletmə və rütubətvermə cəhətdən ən yüksək hiqroskopik xüsusiyyətə malik olan material yundur. Yun çəkisinin təxminən 28-35%-i qədər rütubət qəbul edə bilər. Yun liflərinin fiziki tərkibindəki sudan əlavə, ümumiyyətlə, yunda müəyyən dərəcədə rütubət olmalıdır. Adi halda rütubət onun çəkisinin 16-17%-ni təşkil etməlidir. Buna yunun kondisiya çəkisi deyilir. Bu rütubəti 17%-dən yuxarı qaldırmaq və 15%-dən aşağı salmaq olmaz. Rütubət çox olanda ipin rəngi dəyişir, müqaviməti azalır və çəkisi süni sürətdə artır, normadan az olanda isə həm rəngi zəifləyir, davamlılığı azalır, həm də iş prosesində sürtünmə nəticəsində elektrikləşməsi şiddətlənir və lifləri dağılır. Lifli materiallar içərisində yun ən yüksək fiziki-texniki xassələri olan materialdır. Yun liflərinin səthi girintili-çıxıntılı olduğu üçün onun yaxşı eşilmə, qıvrılma və nəticədə asan ayırılma qabiliyyəti vardır. Yunun bu xüsusiyyəti ilmənin gövdədə möhkəm dayanmasını, xalça məmulatının əsrlər boyu davamlı olmasını təmin edir. Eyni zamanda həmin xüsusiyyətə görə ki, yun mexaniki təsirə məruz qaldıqda onun lifləri asanlıqla birləşərək bərk materiala çevrilir. Bu xüsusiyyətdən keçəçilik sənayesində istifadə olunur.

Azərbaycan xalçaçılığında istifadə olunan qaba yundan 2-8 nömrəli iplər, yarımqaba növlü yundan

isə 20-60 nömrəli iplər hazırlamaq mümkündür. Xalçaçılıqda qoyundan əlavə, dəvə, keçi və başqa heyvanların da yunundan istifadə edilir. Dəvə yunu, keçi tiftiyi, dovşan tükü yumşaq olduğu üçün onları qaba yunlarla qarışdırıb normaya uyğun ip əldə etmək olar. Gön-dəri sənayesində istifadə olunan qoyun dərilərindən alınan bu növ qısa lifli yuna zavod yunu deyilir. Qoyun yunu ağ şəkəri, açıq, tünd boz və qara rənglərdə olur. Bunlardan həm təbii, həm də boyanmış halda istifadə etmək mümkündür.

Xalçaçılıqda işlədilən lifli materiallardan biri də ipəkdir. Azərbaycan xalçaçılığında ipəyi uzun keçmişdən tətbiq etməyə başlamışlar. Orta əsrlərdə toxunmuş ipək xalçalardan bir neçəsi zamanəmizə qədər gəlib çıxmışdır. Lakin XIX əsrdə ipəkçiliyin geri qalması, ümumiyyətlə, ipəyin baha olması, hazırlanma və boyanma işindəki çətinliklər, əlverişsiz fiziki-texniki xassələri həmin materialın xalçaçılıqdan uzaqlaşmasına səbəb olmuşdur.

Xalçaçılıqda ipəkdən həm əriş və arğac, həm də üz ipi kimi istifadə olunur. Lakin rəng qəbuletmə qabiliyyətinin zəifliyi ipəkdən üz ipi kimi geniş miqyasda istifadə etməyə imkan vermir. Bundan əlavə, ipək toz, günəş və rütubət kimi təbii amillərə qarşı zəif müqavimət göstərir.

Təbii növ ipəklərdən başqa, xalçaçılıqda süni ipəklərdən də istifadə etmək mümkündür. Süni ipəklər fabrik və zavodlarda hazırlandığı üçün onların fiziki-texniki xassələrini xalçaçılığın tələblərinə çətinlik çəkmədən uyğunlaşdır. Pambıq tiftiyi, küknar ağacından alınmış sellüloz və s. süni ipək üçün ən yaxşı xammaldır. Belə ipəklər texnoloji hazırlıq işlərinə görə bir neçə qrupa bölünür.

Sintetik liflər - hazırda maşınla toxunan xalçalarda geniş miqyasda tətbiq olunan bu liflərin növləri çoxdur. Poliefir, polivinil və poliamid qruplarında birləşən sintetik liflərin lavsan, xlorin, neylon, perlon, kapron və başqa növləri daha çox yayılmışdır. Yun və pambıqdan fərqli olaraq sintetik liflər kimyəvi təsirə çətin uğradığı üçün boyanı pis qəbul edir və bunların boyanması xüsusi rejim tələb edir. Lakin bu liflər yun, pambıq və digər materiallarla müəyyən normada qarışdırıldıqda həm boyanı yaxşı qəbul edir, həm də digər xassələrinə görə yaxşı xalça materialı olur. Məsələn, kapron, neylon, lavsan, perlon və təbii yun qarışığından toxunmuş xalça, daha davamlı olur, əzilmir, onu qat kəsmir, anbar və ev şəraitində, ictimai binalarda saxlandıqda tozdan və güvədən az zərər çəkir. Belə xalçalar forma dəyişikliyinə, çürüməyə və kiflənməyə qarşı müqavimətlidir. Yunun tərkibindəki süni liflər onun oksidləşmə prosesini

ləngidir. Bu cür qarışıq materiallardan hazırlanan məmulatın qırxım işi yüksək səviyyədə aparıldıqda məmulat daha çox ipək görkəmi alır. Süni liflərin müsbət cəhətlərindən biri də budur ki, bu liflərə istənilən fiziki-texniki xassə vermək mümkündür. Keçmişdə xalçaçılıqda üz ipi, ərş və arğac kimi güləbətindən, metal tellərdən də istifadə edilmişdir.

Hazırda Azərbaycan xalçaçılığında ərş və arğacla əsasən pambıqdan düzəldilir. Azərbaycanda yetişdirilən pambıq dünyanın ən yaxşı pambıq növlərindəndir. Azərbaycan pambığının “Barbados” növü, uzun və nazik lifli növləri, xüsusilə tiftikli və ya orta lifli növü və digər növləri fiziki-texniki xassələrinə görə xalçaçılıq üçün əlverişlidir. Bunlar dartılma, möhkəmlik, rütubət qəbuletmə, ağılıq, boyanma və digər xassələrinə görə sıfırdan altıncıya qədər müxtəlif növlərə bölünür. Bu növlərin orta liflilərindən trikotaj sənayesində və xalçaçılıqda istifadə olunur. Pambıq liflərinin qalınlığı 12-45 mikromillimetrlə, uzunluğu isə 1,5-5 sm-ə qədərdir. Pambıq saplar öz uzunluğunun 5-8%-i qədər uzanır, çəkisinin 35%-i qədər rütubət qəbul edir, normal nəmliyi 8-9%-dir. Azərbaycan pambığının lifləri yüksək mexaniki müqavimətə malikdir və xalçaçılıq sahəsində müvəffəqiyyətlə tətbiq olunur. Pambıq ərşlərdə ölü tellər yun iplərə nisbətən yox dərəcəsindədir. Bunun üçün də toxunma prosesində pambıq ərşi qarmaqlı bıçaqla tutmaq və ona ilmə salmaq asandır. Bunlardan əlavə, arğackeçmə prosesində ərşlər paralelləşmə və çarpazlaşma zamanı bir-birinə ilişib toxucu üçün çətinlik törətmir.

Xalçaçılıqda pambıqdan başqa, kətandan və onun müxtəlif növlərindən də istifadə olunur. Kətan qamışabənzər bitkidən (qabığını siyirməklə) alınır. Kəpitmə, kənaf və kəndir də kətan növünə daxildir. Kətan liflərinin uzunluğu 10-100 sm, diametri isə 12-25 mk olur.

Xalçaların keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsində sıxlıq göstəricisinin çox böyük əhəmiyyəti vardır. Hər şeydən əvvəl xalçaların toxunma sıxlığı onun istiliyi saxlama, sürtünməyə qarşı davamlılığına, habelə xalçada yaradılan ornamentin aydın və gözəl görünməsinə əsaslı surətdə təsir göstərir. Sıxlıq dedikdə, xalçanın gövdəsində vurulmuş ilmələrin və ya düyünlərin bir-birinə yaxın və aralı məsafələrdə yerləşməsi başa düşülür. Xalçaların sıxlığının təyin edilməsi xalçanın 10 sm sahədəki enində çinin miqdarı nəzərə alınır. Məsələn, 50x50 sıxlığa malik xalça haqqında söhbət gedirsə, bu xalçanın eni istiqamətində qoşa ərş üzrə 50 ədəd ilmə düyünləri vardır. Buradan göründüyü

kimi xalçanın sıxlığını həm onun uzunluğu, həm də eni istiqamətində təyin etmək olar. Sıxlıqdan asılı olaraq eyni zamanda onun toxunmasında material sərfini, texnoloji yararlılığı, iqtisadi səmərəliliyi də hesablamaq olar. Xalçaların sıxlığı ərş boyunca və arğac boyunca adlandırılır. Xalçanın eni üzrə olan sıxlıq ərş və uzun istiqamətində olan sıxlığı isə arğac sıxlığı adlanır.

Təcrübədə xalçanın sıxlığını 1 sm²-də və ya hər bir 1 m²-də olan sıxlıq göstəricisinə görə də təyin edirlər. Ona görə də xalçanın texniki xarakteristikasından söhbət gedən zaman onun neçə m²-dən ibarət olması təyin edilir. Deməli, xalçanın sıxlıq göstəriciləri hesablandıqdan sonra xalçanın eskizi üzrə çəkisinin hazırlanması, material sərfini, onun toxunmasına sərf edilən saatin miqdarı, texnoloji proseslərin necə aparılması müəyyən olunur.

Respublikamızda toxunan milli xalçalarımızın həm eni, həm də uzun istiqamətində sıxlıq göstəricisi eynidir və bu baxımdan xalçaların arxitektəonik gözəlliyi daha yüksək qiymətləndirilir. Lakin xovlu xalçalardan fərqli olaraq xovsuz xalça məmulatları sırasına daxil olan kilim, palaz, sumax, fərməş və s. kimi məmulatların sıxlığı eyni deyildir. Azərbaycan ərazisində qədim zamanlardan bu günədək toxunan xalçaların, məmulatların sıxlığı 25x25-dən 100x100 sıxlıq göstəricilərinə qədər dəyişir. Elə bu ölçülərdən asılı olaraq xalça və xalça məmulatlarının texniki və iqtisadi məsələləri həll olunur.

Xalçaların toxunması çox saylı əməliyyatların nəticəsində tamamlanır ki, hər bir əməliyyatların texnoloji baxımdan vacib əhəmiyyəti olmaqla yanaşı onların yerinə yetirilməsində xarakterik nöqsanlar da baş verir. İlk anda xananın qurulmasında, daha doğrusu ərş sapının oxlara sarınmasında yaranan nöqsanlar 2 yerə bölünür:

- ərş sapının oxlara sarınmasında ipin eyni səviyyədə dartılmamasında və bərkidilməsində yaranan nöqsanlar;

- ərş saplarının biri-birilərinin yanında bərabər səviyyədə dayanmaması zamanı yaranan nöqsanlar.

Dəzgahın ərş sapı ilə təmin edilməsi ən məsuliyyətli prosesdir. Bu əməliyyatı lap əvvəldən sona qədər ciddi nəzarətdə saxlanılmalıdır. Eyni zamanda ərş sapının yumalara sarındığı kimi sapda baş verən zəif burulma, burulmamış, az təbəqəli, çox qatlı, düyünlü kimi və s. nöqsanların rast gəlməsinə yol verilməməlidir. Xalçanın sıxlığının pozulması da ərş saplarının sarınmasının düzgün yerinə yetirilməməsinin nəticəsidir. Bəzi nöqsanlar ərş sapının fiziki-mexaniki xassələrində baş verən

çatışmazlıqlardan əmələ gəlir. Belə nöqsanlara əriş sapının burulmasının azlığı və yaxud artıqlığı, müxtəlif dərəcəli elastik, üzülmə və s. nöqsanlar keyfiyyətə pis təsir göstərən nöqsanlara aiddir.

Xalçaların keyfiyyəti normativ-texniki sənədlərin tələblərinə cavab verməlidir. Xalçalara 3 cür tələb verilir:

- istismar;
- gigiyenik;
- estetik.

Istismar tələblərə - xalçanın uzun ömürlüüyü, xidmət müddəti, qatlanmaya davamlılıq, yuyulmaya, suyun təsirinə, temperatura, qələviyə, sabun-soda məhlulu və s. kimyəvi reagentlərə, həm də işığın və günəşli havanın təsirinə, yuyulma və ütülənməyə və s. təsirlərə davamlılıq nəzərə alınmalıdır.

Gigiyenik tələb - göstəricilərinə hiqroskopiklik, havakeçirmə, istidən mühafizə, su keçirmə, elektriclənmə, bərklik, buxarkeçirmə və zərərli qarışıqların olması aiddir.

Estetik tələb - göstəricilərinə xalçanın xarici forması, tərtibatı, xalçanın fakturası, üst səthinin keyfiyyəti və təmizliyi, parlaqlığı, görünüşün saxlanması, xarici tərtibatın müasir bədii tələblərə cavab verməsi və s. aiddir.

Xalça və xalça məmulatlarının keyfiyyətinin ekspertizası xarici, fiziki-mexaniki nöqsanlarına görə, alışı nümunəsinə və müqavilənin texniki şərtlərinin tələblərinə uyğun olaraq aparılır. Məmulatın xarici görünüşündəki nöqsanlarına görə keyfiyyətin təyini xüsusi çıxış masaların üstündə açıq şəkildə üz-astar tərəfinin elektrik işığında diqqətlə yoxlanılması yolu ilə aparılır. Mübahisəli hallarda məmulatların keyfiyyət göstəriciləri, o cümlədən gövdənin üzərindəki xovun hündürlüyü, köbələrin işlənməsi, palaz hissənin möhkəmləndirilməsi, xovlu ipliklərin boyağının davamlılığı, sıxlığı və s. tədqiq olunur.

Xarici nöqsanlarındakı görünüşünə görə xalça və xalça məmulatlarının keyfiyyətini təyin etmək üçün tək-tək məmulatlar üçün bir məmulat, ensiz xalçalar üçün 1,5 m, eni isə 2 sm olmaq şərti ilə nümunələr seçilir. Ensiz xalça kəsiklərində şərti uzunluq 1,5 m-dən az olmamalı və burada iki uzunluq nəzərdə tutulmalıdır. Məmulatın keyfiyyət itkisi faizi istehsal üsulundan asılı olaraq təyin edilir.

Xalça və xalça məmulatlarının saxlanma şəraiti xüsusi olmalıdır. Belə ki, təxminən nisbi rütubəti $65\pm 2\%$, temperaturu $20\pm 50^{\circ}\text{C}$ olan anbarlarda, stellajların üstündə qızdırıcı sistemdən azı 1 m aralı, döşəmədən 0,15 m-dən az olmamaq şərti ilə hündürdə saxlanmalıdır.

Əl xalçalarını açıq şəkildə saxlamaq lazımdır. Stellajların üstündə 50 ədəddən artıq olmamaq şərti ilə xovlu, 60 ədəddən artıq olmamaq şərti ilə isə xovsuz xalça saxlamaq olar. Maşınla toxunmuş xalça məmulatlarını rulon şəklində bükülmüş, üz hissəsi içəri olmaq şərti ilə saxlayırlar. Xalça və xalça məmulatları saxlanılan anbarlar azı hər 6 aydan bir güvəyə qarşı preparatlarla işlənməli və ya emal edilməlidir. Xalça və xalça mallarının keyfiyyətini xüsusi laboratoriyada yoxlayırlar. Xalçaların əsas keyfiyyət göstəriciləri dedikdə, hər şeydən əvvəl onun istifadəsinin əlverişli və yararlı olması üçün mühüm xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirməsi nəzərdə tutulur. Buna görə də xalça və xalça mallarının istehlak xassələrinə - cırılmaya, əzilməyə və təsirə, çirkəlməyə qarşı davamlılıq, üz səthi xovlarının boyağının davamlılığı, akustikliyi, istilik izolyasiya xassəsi, ölçülərin sabitliyi, 1 m² xalçanın çəkisi, 1 m²-ə düşən ilmələrin sayı, xalçanın sıxlığı daxildir.

Cırılmaya qarşı davamlılıq – xalçanın çox təsirə məruz qalan hissəsinin, yəni üz səthinin xarici təsirə davamlılığı onun mühüm xassəsidir. Xalçanın cırılmaya davamlılığı, hər şeydən əvvəl, xovun fiziki-kimyəvi xassəsindən, xalçanın strukturundan və son əməliyyatların keyfiyyətindən asılıdır.

Laboratoriyada aparılan sınaqlar zamanı xalçalar müxtəlif cihazlarda yuyulur və bu proseslər zamanı xalçanın qalınlığının azalıb-azalmaması müəyyən edilir. Bu sınaqların yekunu nəticəsində xalçanın istifadə vaxtı təyin olunur. Bu prosesi aparmaq üçün laboratoriyada xalçadan 100 sm²-ə qədər ölçüdə nümunə kəsirlər. Naxışlı hissə kəsilir, $65\pm 2\%$ -ə qədər nisbi rütubətli yerdə 24 saat ərzində $20\pm 20^{\circ}\text{C}$ temperaturda saxlanılır. Bütün bu sınaqlardan sonra həmin nümunənin ümumi qalınlığını müəyyən edirlər. Nümunənin təxminən yarısını yəni, 50 sm²-ni xüsusi cihazda sıxırırlar, onun üzərinə 2 kq-a qədər ağırlıq salırırlar. Bununla da q/sm² kütlə itkisini və mm-lə xovun qalınlığını öyrənirlər.

Beləliklə, xalça və xalça məmulatlarının texniki və estetik xüsusiyyətlərinin dərindən öyrənilməsi, onların məhkəmə-əmtəəşünaslıq ekspertizasının obyektinə çevrildiyi hallarda dəqiq və əsaslandırılmış nəticələr çıxarılmasına imkan yaradır.

Bu baxımdan xalça yalnız mədəni dəyər deyil, həm də hüquqi sübut kimi qiymətləndirilə bilən unikal bir əmtəədir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Həsənov Ə.P., Həsənov N.N., Vəliməmmədov C.M. “Əmtəəşünaslığın nəzəri əsasları”. Bakı, 2003.
2. Qeyri-ərzaq mallarının laboratoriya tədqiqatı. Dərslik. II hissə. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2005, 344 s.
3. Həsənov Ə.P. və başqaları. Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizası. II hissə. Bakı, “Çaşıoğlu”. 2006, 616 s.
4. Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizasının nəzəri əsasları. Dərslik. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2010, 514 s.
5. “Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizasının praktikumu” Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2014, 451 s.
6. “Mədəni – məişət təyinatlı mallarının ekspertizası” (I hissə). Dərslik. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2014, 600 s.

XÜLASƏ

Bu məqalədə Azərbaycan xalq-tətbiqi sənətinin mühüm qolu olan xalçaçılıq sənətinin tarixi, texniki xüsusiyyətləri, material tərkibi və onun məhkəmə-əmtəəşünaslıq ekspertizasında tətbiq imkanları geniş şəkildə təhlil olunur. Xalçaçılıq sənəti təkcə mədəni irs nümunəsi deyil, eyni zamanda qiymətləndirilə bilən və ekspertiza obyektinə çevrilən yüksək texnoloji və estetik dəyərə malik əmtəə kimi təqdim edilir.

Məqalədə xovlu və xovsuz xalçaların fərqləri, onların texnoloji xüsusiyyətləri, toxunma sıxlığı, istifadə olunan lifli materiallar (yun, ipək, pambıq, sintetik liflər və s.) və bu materialların fiziki-mexaniki xassələri ətraflı araşdırılır. Azərbaycan xalçaçılığında istifadə olunan yun növləri, ipəklərin rəng qəbuletmə qabiliyyəti və toxumaya təsiri, pambığın üstünlükləri və sıxlıq göstəricilərinin xalçanın keyfiyyətinə təsiri izah edilir.

Xüsusi vurğu, xalçaların məhkəmə-əmtəəşünaslıq ekspertizasında qiymətləndirilməsinə yönəlmişdir. Bu kontekstdə xalçaların orijinallığının müəyyənəndirilməsi, keyfiyyət göstəricilərinin (xov hündürlüyü, sıxlıq, boyanın davamlığı və s.) ekspertiza metodu ilə yoxlanması, saxtalaşdırma hallarının aşkar olunması və istehsal dəyərinin hesablanması məsələlərinə toxunulur.

Nəticə olaraq, Azərbaycan xalçası yalnız estetik sənət əsəri deyil, həm də hüquqi və iqtisadi baxımdan dəyəri olan bir məmulat kimi dəyərləndirilir. Onun ekspertiza baxımından təhlili həm mədəni irsin qorunması, həm də mülki mübahisələrin obyektiv həllində mühüm rol oynayır.

AZERBAIJAN CARPET AS A RESEARCH OBJECT OF FORENSIC-COMMODITY EXPERTISE

VAFIQ SADIGOV

*Leading expert of the Economic Expertise Department of the
Forensic Science Center of the Ministry of Justice*

KAMRAN DUNYAMALIYEV

*Senior expert of the Economic Expertise Department of the
Forensic Science Center of the Ministry of Justice*

SUMMARY

This article extensively analyzes the history, technical characteristics, material composition and application possibilities of carpet weaving, an important branch of Azerbaijani folk applied art, in forensic commodity expertise. Carpet weaving is presented not only as a cultural heritage example, but also as a commodity with high technological and aesthetic value that can be evaluated and becomes an object of expertise.

The article examines in detail the differences between pile and non-pile carpets, their technological characteristics, weaving density, used fibrous materials (wool, silk, cotton, synthetic fibers, etc.) and the physical and mechanical properties of these materials. The types of wool used in Azerbaijani carpet weaving, the color-receiving ability of silks and their effect on the texture, the advantages of cotton and the effect of density indicators on the quality of the carpet are explained.

Special emphasis is placed on the evaluation of carpets in forensic commodity expertise. In this context, the issues of determining the authenticity of carpets, checking the quality indicators (pile height, density, dye durability, etc.) by expert methods, detecting counterfeiting cases, and calculating the production cost are touched upon.

As a result, the Azerbaijani carpet is valued not only as an aesthetic work of art, but also as a product with legal and economic value. Its expert analysis plays an important role in both the protection of cultural heritage and the objective resolution of civil disputes.

ADLI UZMANLIK ARAŞTIRMA OBJESİ OLARAK AZERBAIJAN HALILARI

VAFIQ SADIGOV

*Adalet Bakanlığı Adli Uzmanlık Merkezi
Ekonomi Uzmanlık Dairesi Başkanı*

KAMRAN DUNYAMALİYEV

*Adalet Bakanlığı Adli Uzmanlık Merkezi
Ekonomi Uzmanlık Dairesi Kıdemli Uzmanı*

ÖZET

Bu makale, Azərbaycan halk uygulamalı sanatının önemli bir dalı olan halı dokumacılığının tarihçesini, teknik özelliklerini, malzeme bileşimini ve uygulama olanaklarını adli emtia uzmanlığında kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Halı dokumacılığı, yalnızca bir kültürel miras örneği olarak değil, aynı zamanda değerlendirilebilen ve uzmanlık konusu haline gelen, teknolojik ve estetik değeri yüksek bir emtia olarak da sunulmaktadır.

Makalede, havlı ve havsız halılar arasındaki farklar, teknolojik özellikleri, dokuma yoğunluğu, kullanılan elyaf malzemeleri (yün, ipek, pamuk, sentetik elyaflar vb.) ve bu malzemelerin fiziksel ve mekanik özellikleri ayrıntılı olarak incelenmektedir. Azərbaycan halı dokumacılığında kullanılan yün çeşitleri, ipeklerin renk alma kabiliyeti ve dokuya etkileri, pamuğun avantajları ve yoğunluk göstergelerinin halı kalitesi üzerindeki etkisi açıklanmaktadır.

Adli emtia uzmanlığında halıların değerlendirilmesine özellikle vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda, halıların orijinalliğinin tespiti, kalite göstergelerinin (hav yüksekliği, yoğunluk, boya dayanıklılığı vb.) uzman yöntemleriyle kontrol edilmesi, sahtecilik vakalarının tespiti ve üretim maliyetinin hesaplanması konularına değinilmektedir.

Sonuç olarak, Azərbaycan halısı yalnızca estetik bir sanat eseri olarak değil, aynı zamanda hukuki ve ekonomik değeri olan bir ürün olarak da değer görmektedir. Uzman analizi, hem kültürel mirasın korunmasında hem de hukuki uyuşmazlıkların objektif çözümünde önemli rol oynamaktadır.

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ КОВЁР КАК ОБЪЕКТ СУДЕБНО- ТОВАРОВЕДЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

ВАФИГ САДЫГОВ

*Ведущий эксперт отдела Экономической Экспертизы Центра
Судебной Экспертизы Министерства Юстиции*

КЯМРАН ДУНЬЯМАЛИЕВ

*Старший эксперт отдела Экономической Экспертизы Центра
Судебной Экспертизы Министерства Юстиции*

РЕЗЮМЕ

В данной статье подробно анализируются история, технические характеристики, состав материалов и возможности применения ковроткачества – важной отрасли народно-прикладного искусства Азербайджана – в судебно-товароведческой экспертизе. Ковроткачество представлено не только как образец культурного наследия, но и как товар высокой технологической и эстетической ценности, который может быть оценен и стать объектом экспертизы.

В статье подробно рассматриваются различия между ворсовыми и безворсовыми коврами, их технологические характеристики, плотность плетения, используемые волокнистые материалы (шерсть, шелк, хлопок, синтетические волокна и др.), а также физико-механические свойства этих материалов. Рассматриваются виды шерсти, используемой в азербайджанском ковроткачестве, цветопринимаящая способность шелка и ее влияние на текстуру, преимущества хлопка и влияние показателей плотности на качество ковра.

Особое внимание уделяется оценке ковров в судебно-товароведческой экспертизе. В этом контексте затрагиваются вопросы определения подлинности ковров, проверки показателей качества (высоты ворса, плотности, стойкости окраски и т. д.) экспертными методами, выявления случаев контрафакции и расчета себестоимости продукции.

В результате азербайджанский ковёр ценится не только как эстетическое произведение искусства, но и как товар, имеющий юридическую и экономическую ценность. Его экспертиза играет важную роль как в защите культурного наследия, так и в объективном разрешении гражданских споров.

*Rəyçi: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin dosenti,
texnika üzrə fəlsəfə doktoru Alverdiyeva N.F.*

Təqdim edən: V.Sadiqov

Daxil olma tarixi: 21.07.2025

Təkrar işlənmə tarixi: 15.08.2025

Çapa imzalanma tarixi: 15.09.2025